

לקט מדרשים מקהלת רבה

הבל הבלים אמר קהלת (קהלת א ב)

ר' הונא בשם ר' אחא אמר: דוד אמר דבר אחד ולא פירשו, ופירשו שלמה בנו. שלמה אמר דבר אחד ולא פירשו, ופירשו דוד אביו. דוד אמר "אדם להבל דמה", לאיזה הבל? אם להבל של תנור, יש בו ממש. אם להבל של כירה, יש בו ממש. בא שלמה בנו ופירש "הבל הבלים אמר קהלת". ר' שמואל בר נחמן שונה אותה בשם ר' יהושע בן קרח: (משל) לאדם ששופת שבע קדרות זו למעלה מזו וזו למעלה מזו, והבל של עליונה אין בו ממש! שלמה אמר "כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים ויעשם כצלו", באיזה צל? אם כצלו של כותל, יש בו ממש. אם כצלו של דקל, יש בו ממש. בא דוד ופירש "ימיו כצל עובר".¹ ר' הונא בשם רב אחא: כאותו עוף שעובר וצילו עובר איתו. שמואל אמר כצלו של דבורים שאין בו ממש של כלום.²

כל הדברים יגעים (קהלת א ח)

"כל הדברים יגעים" - דברי אומנות מיגעים.³ ר' אליעזר בשם חנינא בריה דר' אבהו הוה אמר: מעשה באשה אחת שהולוכה את בנה אצל הנחתום בקיסרין. אמרה לו: לָמַד את בני אומנות. אמר לה: יֵשֶׁב אצלי חמש שנים ואני מלמדו חמש מאות מינין בחיטה. ישב אצלו ה' שנים וְלָמַדוּ חמש מאות מינין בחיטה. ואמר לה: ישב אצלי חמש שנים ואני מלמדו אלף מינין בחיטה ... ועוד ר' אליעזר בשם ר' יוסי אמר: מעשה באותה אשה בקיסרין שהולוכה את בנה אצל אחד פרכונים,⁴ אמרה לו: למד את בני אומנות. אמר לה: ישב אצלי ארבע שנים ואני מלמדו מאה מינין בביצה. וישב אצלו ארבע שנים ולמדו מאה מינין בביצה. אמר לה: ישב עמי ד' שנים אחרות ואני מלמדו מאה מינין אחרים בביצה. שמע רבי ואמר: לא ראינו טובה מימינו.⁵

וְנִתְּתִי אֶת לְבִי לְדְרוֹשׁ וְלִתְרוֹ בְּחִכְמָה ... הוּא עֵינֵן רַע נִתֵן אֱלֹהִים לְבִנֵי הָאָדָם לְעֵנוֹת בּוֹ: (קהלת א ג)
רבי חוניא פתר הפסוק בנביאים וכתובים. שאילו זכו ישראל לא היו קורין אלא חמישה חומשי תורה - חמישה ספרים בלבד.⁶ וכלום ניתנו להם נביאים וכתובים אלא שיהיו יגעים בהם ובתורה ועושים מצוות וצדקות כדי לקבל עליהם שכר טוב. רבנן אמרין: ואף על פי כן "לענות בו" - מקבלים עליהם שכר כחמישה ספרי תורה.⁷

כִּי בִרְבַּח חִכְמָה רַב כְּעֵס וְיִוְסִיף דַּעַת יִוְסִיף מְכָאוֹב: (קהלת א יח)

כי ברב חכמה רוב כעס, כל זמן שאדם מרבה בחכמה מרבה בכעס, וכל זמן שהוא מרבה בדעת מרבה בייסורים. אמר שלמה: ע"י שהרביתי בחכמה - הרביתי בכעס, וע"י שהרביתי בדעת - הרביתי בייסורים. רב אמר: תלמיד חכם אין צריך התראה.⁸ א"ר שמואל בר נחמן: ככלי פשתן הדקין הבאים מבית שאן. אם נתפחמו אחד מהן

¹ זה החצי השני של הפסוק "אדם להבל דמה" שהובא לעיל, תהלים קמד פסוק ד.

² אין ספק שהפסוקים המצוטטים במדרש זה ואולי המדרש עצמו עמד לנגד מי שחיבר את תפילת נתנה תוקף: "כחציר יבש ... כצל עובר וכענן כלה וכו'". ומכאן הקשר לאחור, לימים הנוראים. אבל ברור שעיקר הקשר הוא לחג הסוכות בו אנו קוראים את קהלת ויושבים בסוכה שעם כל ארעיותה עדיין יש בה צל של ממש ודין הוא שתהא צילתה מרובה מחמתה.

³ לאחר שבדרשה הקודמת שם הוא אומר: דברי בטלה מייגעים.

⁴ רב אומן בבישול. מאסטרשף בימינו.

⁵ העיסוק במלאכה ובאומנות הוא לכאורה דבר מייגע. כל כך הרבה שנים להיות שוליה של אופה או טבח! ודברי תורה? גם הם מתישים (מסכת כלה רבתי ב). ראה בהמשך המדרש שם: "כל הדברים יגעים - אפילו דברי תורה מיגעין את האדם". נראה שיגיעה איננה בהכרח דבר שלילי ויכולה להעיד גם על התחכום שבעשייה ורמת הידיעה הנדרשת לעשותה. "יגעתי ומצאתי תאמין" (מגילה ו ע"ב). כך אנחנו גם לומדים מתגובתו התמציתית של רבי שמביעה הערכה לתחכום הרב בדבר לכאורה פשוט של אפיית לחם או מאכלי ביצה, ובה בעת מביע צער על שלא זכה לרמות תחכום כאלה. ראה ציטוט של מדרש זה גם באיכה רבה פרשה ג על הפסוק: "נשיתי טובה". ראה גם הגלוסקאות שהכין רבי עקיבא לטורנוסרופוס במדרש תנחומא תזריע ז (בדברינו מעשה **בשר ודם ומעשה שמים**, פרשת בראשית). האם נוכל לראות במדרש זה גם אנטיתזה למדרש הקודם? לא הכל הבל הבלים. יש גם מבט אחר על החיים.

⁶ ובמקבילה בגמרא נדרים כב ע"ב נוסף ספר יהושע שהוא מעין המשך לספר דברים ובו מימוש ההבטחות שבחמישה חומשי התורה: "אמר רב אדא ברבי חנינא: אלמלא חטאו ישראל - לא ניתן להם אלא חמישה חומשי תורה וספר יהושע בלבד, שערכה של ארץ ישראל הוא, מאי טעמא? כי ברוב חכמה רב כעס". מסבירים הפרשנים: כל החכמה הטמונה בספרות הנביאים והכתובים באה בשל הכעס על חטאי ישראל. ושמשון אמר: "מעז יצא מתוק".

⁷ ואנו שעוסקים במדרשים על נביאים וכתובים, מקווים שגם אנו מקבלים שכר. ראה שבחי בעל האגדה בקהלת רבה ו ב: "חכם בעיניו איש עשיר זה בעל תלמוד, ודל מבין יחקרנו זה בעל אגדה". ראה דברינו **בשבחה של האגדה** בפרשת עקב.

⁸ משום שהוא יודע את ההלכה ויודע שהוא עומד לעבור עבירה. מה שנקרא בפי חז"ל: "מותרה ועומד הוא" (בבא בתרא כא ב).

בכמה דמין הוא עשוי.⁹ כלי פשתן הגסין הבאין מארבל, אם פתחו אחד מהן מה הן ומה דמיהן? משל למה הדבר דומה: לשנים שנכנסו לחנות, אחד אכל פת קיבר וקטנית ואחד אכל פת נקייה ובשר שמן ושתה יין ישן ומיני אגרטון ויצא חולה.¹⁰ דין אכל מילין קלילין ואיתנזק, ודין אכל מילין בורין ולא איתנזק.¹¹ כך, ראית מימך חמור עוית עליו, גמל עוית עליו? אלא איכן היסורין מצויין בבני האדם. תני ר' ישמעאל: לפום גמלא שיחנא.¹²

הגדלתי מעשי ... עשיתי לי גנות ופרדסים ... הרבה היה לי מכל שהיו לפני בירושלם: (קהלת פרק ב)¹³
 א"ר חייא בר נחמיה: וכי אין הכתוב מודיענו אלא עשרו של שלמה?¹⁴ הא אין מדבר אלא בדברי תורה. "הגדלתי מעשי", הדא ההוא דכתיב: "והלוחות מעשה אלהים המה" (שמות לב טז). "בניתי לי בתים" - אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. "נטעתי לי כרמים" - אלו שורות של תלמידי חכמים שהם יושבין שורות שורות ככרם. כדתן: "זה מדרש דרש רבי אלעזר בן עזריה לפני חכמים בכרם ביבנה",¹⁵ וכי כרם היה? אלא אלו תלמידי חכמים שיושבין שורות שורות ככרם. "עשיתי לי גנות ופרדסים" - אלו משניות גדולות כגון משנתו של ר' חייא רבה ומשנתו של ר' הושעיא רבה ומשנתו של בר קפרא. "ונטעתי בהם עץ כל פרי" - זה התלמוד שכלול בהם. "עשיתי לי ברכות מים", ר' חייא רבה אמר: אלו הדרשות.¹⁶ "להשקות מהן יער צומח עצים", אלו התינוקות שהם למדים. ר' נחמן אמר: זה התלמוד, להשקות מהם יער צומח עצים, אלו תלמידי חכמים שהם למדים.¹⁷

כַּאֲשֶׁר יָצָא מִבְּטָן אִמּוֹ עָרוֹם יָשׁוּב לְלֶכֶת כְּשֶׁבָא (קהלת ה יד)

גניבא אמר: (משל) לשועל שמצא כרם והיה מסויג מכל פינותיו. והיה שם נקב אחד וביקש להיכנס בו ולא היה יכול. מה עשה? צם שלושה ימים עד שכחש ותש ונכנס באותו הנקב. ואכל ושמן. בקש לצאת ולא יכל לעבור כלל. חזר וצם שלושה ימים אחרים עד שכחש ותש וחזר למה שהיה - ויצא. כשיצא, הפך פניו והסתכל בו. אמר: כרם, כרם! מה טוב אתה ומה טובים הפירות שבתוכך. וכל מה שיש בך נאה ומשובח. ברם, מה הנאה יש ממך? כמו שאדם נכנס לתוכך כך הוא יוצא.¹⁸

יֵשׁ רַעַה אֲשֶׁר רְאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְרַבָּה הִיא עַל הָאָדָם: (קהלת ו א)

אמר ר' שמואל בר אמי: זו מחשבתן של רמאין. כגון המערב מים ביין, מי בלקיא בשמן, מי מאיס בדבש, חלב חמור בקטף, קומוס במור, עלי גפנים בפליון, סקרא בציר, כרשנים בפלפלין, קנה מאזנים ארוך מצד זה וקצר

⁹ הפסד כספי גדול. בית שאן הייתה ידועה באיכות כלי הפשתן שלה. ראה ירושלמי קידושין פרק ב הלכה ד בדן הנודר מבגדים צבועניים: "אמר רבי זעירא: כלי פשתן הדקים הבאין מבית שאן ככלי צבועין הן".

¹⁰ אגרטון הוא יין חדש, בוז'ולה. בקיצור, מי שאוכל תפנוקים רגיש יותר לכאב בטן ומחלות מעיים.

¹¹ זה אכל דברים קלים ומעודנים וניזוק זה אכל דברים "בורים" פשוטים ולא ניזוק. ראה הסיפור 'השנים הטובות' של עגנון, על המפגש עם אנשי ירושלים מהיישוב הישן שהאריכו ימים בשל מאכלם הפשוט והצנוע.

¹² הביטוי האחרון פירושו: לפי חוזק האדם או הבהמה - מעמיסים עליהם. (שיחנא הוא חום המסמל מאמץ). בהמשך להערה 7 בה הזכרנו את המאמר: "ברוב חכמה - רוב כעס". נגרנו למדרש זה בו קהלת שעסק הרבה בחכמה מביע את תסכולו מהעיסוק בה. והוסיף ואמר: "יוסיף דעת - יוסיף מכאוב". "כעס" ו"מכאוב" בהבנתנו זה תסכול מכך שכלל שאתה לומד ומחכים, אתה מבין כמה שאתה בעצם לא יודע ולא מבין. ובה בעת, האחריות עליך והחשיפה שלך למעידות (השבריריות) רק הולכות וגדלות. מה שכמובן לא מנע מקהלת ומכל החכמים 'המתוסכלים' להוסיף ולחקור בחכמה. אגב, מדרש זה נמצא גם בבראשית רבה יט א על הפסוק: "והנחש היה ערום" ונראה שהועתק משם לכאן.

¹³ פרק ב בקהלת מכיל את רוחו העולה והיורדת של קהלת, הנעה בתזזית בין הערצת החכמה והשוואתה לסכלות, בין תענוגות החיים ובין הרגשת ההבל שבהן, בין השמחה וההנאה ובין העצבות על זמניותם ואפסותם. כדאי מאד לקרוא פרק זה במלואו. אנחנו תפסנו רק פסוק או שניים ממנו ובכיוון המדרש.

¹⁴ וכי בא הכתוב להודיע לנו את עושרו של שלמה? זו מטרת הספר? וכי אין אנו יודעים זאת ממקומות אחרים?

¹⁵ מסכת כתובות פרק ד משנה ו בדיון על מזונות וירושת הבנים והבנות.

¹⁶ האגדה נמשלה במים שהם שווים לכל נפש. ראה דברינו בשבח האגדה בפרשת עקב.

¹⁷ רב נחמן חוזר לפסוק "עשיתי לי ברכות מים וכו'" ודורש משם ואילך לא על האגדה (העממית) ולימוד התינוקות, אלא על התלמוד ותלמידי החכמים. דרשה זו היא דוגמא לדרשות רבות בקהלת רבה ובשיר השירים רבה, בהן חכמים בונים את הקומה שלהם על פסוקי הכתובים. וכי באמת שלמה מספר לנו כאן על גנות ופרדסים, ברכות מים וכרמים שהרבה לבנות ולטעת? (ראה שם בהמשך הפרק: "כנסתי לי גם כסף וזהב וסגלת מלכים והמדינות עשיתי לי שרים ושרות ותענוגות בני האדם שדה ושרות"). וכדברי ר' חייא בראש הדרשה: וכי בא הכתוב להודיענו עושרו של שלמה? על כרחך, שהכל מדבר בדברי תורה. מדרש זה מלמד אותנו הרבה על התפתחות התורה שבע"פ למן הלוחות ועד התלמוד, כולל 'משניות גדולות' שלא זכו להיכלל במשנה של רבי ונכנסו לתוספתא ולברייתות חיצוניות שמצוטטות לרוב בתלמודים.

¹⁸ ראה מדרש זה בדברינו **משלי חיות במדרש** בפרשת וישלח, שם גם הסברנו בקצרה מי הוא האיש ששמו גניבא שמביא משל זה וגם הערנו שהמשל אינו מוכר בספרות המשלים הכללית (אסופוס, קרילוב, לה-פונטיין ועוד) ומקורו הוא כנראה כאן בקהלת רבה. עכ"פ, זו גישתו הפסימית של קהלת על החיים! ראה בהמשך המדרש שם: "תני בשם רבי מאיר: כשאדם בא לעולם ידיו הן קפוצות כלומר כל העולם שלו הוא אני נוחלו. וכשהוא נפטר מן העולם ידיו הן פשוטות כלומר לא נחלתי מן העולם הזה כלום".

מצד זה.¹⁹ ועל כולן אמר רבי יוחנן בן זכאי: אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר. אם אומר, שמא ילמדו הרמאין. אם לא אומר, שמא יאמרו הרמאין אין תלמידי חכמים בקיאין במעשה ידינו. סוף סוף אמרו: "כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם" (הושע יד ז).²⁰

אִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן לוֹ הָאֱלֹהִים עֶשֶׂר וְנִכְסִים וְכָבוֹד (קהלת ו ב)

ר' אבא בר כהנא עלה לבית הכנסת (בית המדרש) ושמע קולו של ר' לוי יושב ודורש פסוק זה: "איש אשר יתן לו האלהים". "עושר" - זה בעל מקרא. "ונכסים" - זה בעל משנה. "וכבוד" - זה בעל תוספתא. "ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה" - אלו משניות גדולות כגון משנתו של רבי עקיבא ומשנתו של רבי חייא ושל רבי הושעיה ושל בר קפרא. "ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו" - שאסור להורות מהם. "כי איש נכרי יאכלנו" - זה בעל תלמוד שמשמא ומטהר אוסר ומתיר. עמד ר' אבא בר כהנא נשקו על ראשו, אמר לו: אילו לא עליתי אלא לשמוע מפיו הטעם הזה דיי.²¹

שבת שלום ומועדים לשמחה

מחלקי המים²²

¹⁹ ראה גמרא בבא בתרא דף פט דוגמאות חכמות לרמאות במשקל ובמידות. ומשניהם אפשר ללמוד הרבה על ה"פטנטים" דאז. ראה דברינו [איפה ואיפה - על מידות ומשקלות](#) בפרשת כי תצא.

²⁰ וכמו "יאבד העולם מפני השוטים?" (עבודה זרה נד:), או "כל הרוצה לטעות - יטעה" (בראשית רבה על הפסוק "נעשה אדם") ואפשר שלא בכדי הובא מדרש זה בקהלת רבה. הדברים מכוונים על קהלת עצמו. "בקשו חכמים לגנוז את קהלת" (ראה דברינו [בנושא זה](#)) או לפחות התחבטו אם לומר את קהלת בציבור אם לא. ונמנו וגמרו שקהלת לא ייגזו ואף ייקרא (לפחות אצל האשכנזים) ו-"צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם".

²¹ דור האמוראים המאוחר נותן לדורות הקודמים את מלוא הכבוד וההערכה ועם זאת נוטל לעצמו את מלוא הסמכות ההלכתית - בלי להתבייש ובלי לפחד. ראה דברינו [חדשים גם ישנים - אחרונים גם ראשונים](#) בשיר השירים. ולוואי ונזכה גם אנחנו.
²² "ניסוך המים בחג כדי שיתברכו עליך מי גשמים" (תוספתא סוכה ג יח).